

811.163.41'342.8

<https://doi.org/10.18485/sj.2018.23.1.8>**МИЛОРАД П. ДЕШИЋ***

Универзитет у Београду

Филолошки факултет

Оригинални научни рад

Примљен: 04. 01. 2018.

Прихваћен: 29. 01. 2018.

СРПСКИ СТАНДАРДНИ АКЦЕНАТ И ПРЕФИКСАЦИЈА ИМЕНИЦА

О акценту префиксалних ријечи није много писано. Кад се о томе расправљало, говорило се само о акценту основног облика лексеме с префиксом, али није о акцентима осталих облика. У овом прилогу акценати именица су подијељени у двије групе: лексички (обухватају двије лексеме: основну ријеч и префиксал) и морфолошки (акценти облика). Полазећи од лексичког акцента, примјери су разврстани у двије велике групе: у првој је лексички акценат на основи префиксала, а у другој је тај акценат на префиксу. С обзиром на степен промјена акцента, обје групе се састоје од три подгрупе: у једној нема промјене акцента ни у основној лексеми ни у префиксалу, у другој је промјена акцента само у основној лексеми, а у трећој долази до промјене акцента и у основној лексеми и у префиксалу.

Кључне ријечи: акценат, префиксација, лексички, морфолошки, префиксал, лексема, промјена акцента, проклитички, преклитички.

О акценту ријечи с префиксима писано је мало, више узгред. И кад је писано, разматран је само акценат основног облика лексеме с префиксом, а занемаривани су акценати облика у деклинацији и конјугацији и њихов однос према акценту основне ријечи. Да би излагање о овој сложеној материји било јасније и прецизније, најприје смо акценте подијелили у двије групе:

* milorad.desic@gmail.com

у једној су лексички (Л), а у другој граматички, у ствари морфолошки (М) акценти. Лексички акценти се односе на двије лексеме: на основну ријеч (О) и на префиксал (П), који се састоји од префикса и основе префиксала (ОП). Морфолошки акценти укључују акценте облика О и П. Односи између акцената основне ријечи и префиксала, као и акценатски односи у границама ових двију лексема, исказују се акцентограмима, тј. групама акценатских знакова (укључујући и неакцентоване дужине) уз које иду бројеви слогова на којима се јављају акценти и гдје су болдом истакнути акцентовани слогови префикса. Акценат у П може бити једнак ономе у О (исти акценат на истој мјесту), али може се наћи и на префиксу. Ово друго, преношење акцената на префикс, двојачко је: у једном случају је проклитичко (са основе силазне интонације, слично преношењу акцената на проклитике), а у другом случају је преклитичко (са основе узлазне интонације, префиксално преношење акцената у ужем значењу ријечи).

Основу за подјелу на двије велике групе чини лексички акценат: он може бити на основи префиксала, а може и на префиксу.

I. ЛЕКСИЧКИ АКЦЕНАТ НА ОСНОВИ ПРЕФИКСАЛА

У овој групи постоје три подгрупе.

1. Нема промјене акцената ни у основној лексеми ни у префиксалу

Јављају се једносложни и двосложни префикси, домаћи и страни. На основи префиксала могу да стоје и а)узлазни и б)силазни акценти.

а) Парови са узлазним акцентима:

филџоф – *надрифилџоф*, *продукција* – *хиперпродукција* (ˈ2 – ˈ4); *структура* – *инфраструктура*, *култура* – *монокултура* (ˈ2 – ˈ4); *симетрија* – *асиметрија*, *инфекција* – *дезинфекција*, *продукција* – *копродукција* (ˈ2 – ˈ3); *сезона* – *вансезона*, *култура* – *супкултура* (ˈ2 – ˈ3); *економија* – *макроекономија*, *организам* – *микроорганизам*, *психологија* – *парапсихологија* (ˈ3 – ˈ5); *простор* – *међупростор* (ˈ1 – ˈ3), *књижевник* – *надрикњижевник* (ˈ1ˊ2 – ˈ3 – ˈ4ˊ5), *колонијализам* – *неоколонијализам* (ˈ5 – ˈ7), *модернизам* – *постмодернизам* (ˈ3 – ˈ4), *питање* – *потпитање* (ˈ1ˊ2 – ˈ2ˊ3), *премијера* – *претпремијера* (ˈ3 – ˈ4), *офанзива* – *противофанзива* (ˈ3 – ˈ5), *осигурање* – *реосигурање* (ˈ4 – ˈ5), *ревиџија* – *суперревиџија* (ˈ1ˊ2 – ˈ3ˊ4).

Понекад се сусрећемо и са двоакценатским П (један акценат на основи, други на префиксу):

просторија – *нџпросторија* (ˈ2 – ˈ1ˊ3), *пм(ј)етник* – *квџиџм(ј)етник* (ˈ1ˊ3 – ˈ1ˊ3ˊ5).

Ријетки су дублети у П: у једном је један члан двоакценатски, у другом одговара дублет у О:

револуција – *контрареволуција* / *кџитрареволуција* (ˈ 3 – ˈ 5 / 1 ˈ 5); *хармонија* / *хармџија* – *дисхармонија* / *дисхармџија* (ˈ 1 ˈ 2 / ˈ 2 – ˈ 2 ˈ 3 / ˈ 3).

Врло риједак је случај у којем према дублету у О стоји триплет у П (двапут акценат на основи, једном на префиксу):

прѣдс(ј)еднѣк/прѣдс(ј)еднѣк – *копрѣдс(ј)еднѣк/копрѣдс(ј)еднѣк/кџпрѣдс(ј)еднѣк* (ˈ 1 ˈ 3 / ˈ 1 ˈ 3 – ˈ 2 ˈ 4 / ˈ 2 ˈ 4 / 1 ˈ 2 ˈ 4).

б) Кад се силазни акценти нађу на ОП, преузети из О, доспију на унутрашње слоге ријечи, што се коси са основним правилима српске акценатске норме. Међутим, овакве акценте требало би прихватити као стандардне, јер су већ били на почетку основне ријечи, а и сада су у почетном дијелу, одмах иза префикса. У ствари, овдје се, као и у претходним примјерима, огледа тежња да се сачува акценат О.

Поред пара *прѣвред* – *ванпрѣвред* (ˈ 1 – ˈ 2) налазимо и друге, друкчије. Међу њима су, на примјер, парови са двоакценатским П (акценат на основи и на префиксу), неки пут дати у облику дублета којем одговара дублет у О:

дѣбѣт – *ѣкстрадѣбѣт*, *п(ј)ѣснѣк* – *кѣзип(ј)ѣснѣк* (ˈ 1 ˈ 2 – ˈ 1 ˈ 3 ˈ 4); *зѣрада/зѣрада* – *нѣззѣрада/нѣззѣрада* (ˈ 1 ˈ 1 – ˈ 1 ˈ 2 / ˈ 1 ˈ 2).

Префикси *екстра-* и *квази-* акцентовани су и због њиховог значења истицања, посебности.

У неким дублетима у П други члан не припада овој групи јер је акценат на префиксу или је узлазни на основи:

ѣслуга – *противѣслуга/прѣтивѣслуга* (ˈ 1 – ˈ 3 / ˈ 1); *нѣпад/нѣпад* – *противнѣпад/противнѣпад*, *нѣпад/нѣпад* – *контранѣпад/контранѣпад* (ˈ 1 / ˈ 1 – ˈ 3 / ˈ 3).

2. Промјена акцента само у основној лексеми

У грађи су се нашли једносложни и двосложни префикси страног поријекла. Акценатски односи у паровима су исти као у непрефиксалним ријечима у Даничићевим *Српским акцентима*. То потврђују примјери:

Л (лексички акценат): *фѣишѣта* – *антифѣишѣта* (ˈ 1 – ˈ 3).

М (морфолошки акценат): *фѣишѣта*, ген. мн. *фѣишѣтѣ* – *антифѣишѣта* (ˈ 1, ˈ 1 ˈ 2 ˈ 3 – ˈ 3). (акценат као код *бѣтина* – *пријатељица*);

Л: *фѣишѣта* – *профѣишѣта* (ˈ 1 – ˈ 2).

М: *фѣишѣта*, ген. мн. *фѣишѣтѣ* – *профѣишѣта* (ˈ 1, ˈ 1 ˈ 2 ˈ 3 – ˈ 2) (као код *бѣтина* – *берѣчица*);

Л: *ѣзбор* – *реѣзбор* (ˈ 1 – ˈ 2).

М: *ѣзбор*, ген. мн. *ѣзборѣ* – *реѣзбор* (ˈ 1, ˈ 1 ˈ 2 ˈ 3 – ˈ 2) (као *јѣзик* – *кукѣруз*); акценат као у пару *фѣишѣта* – *профѣишѣта*;

Л: *дра́ма/дра́ма* – *монодра́ма* /*мѣнодра́ма* (´ 1"1 – ´ 3/ " 1).
 М: *дра́ма*, потенцијални вок. *дра́мо/ дра́ма*, ген. мн. *дра́мā* – *монодра́ма/ мѣнодра́ма* (´ 1, ^1/"1, ^1"2 – ´ 3/ "1). Овој групи припада први члан дублета у О и у П, тј. пар *дра́ма* – *монодра́ма* (као *ку́ма* – *апоте́ка*).

3. Промјена акцената и у основној лексеми и у префиксалу

3.1. Акценат не прелази на префикс

У прикупљеном материјалу налази се највише именица са двосложним префиксима, а рјеђе са једносложним и тросложним. Сви су страног поријекла.

У основи префиксала акценат се мијења као у О, па се у неким примјерима силазни акценат нађе на унутрашњим слоговима П:

Л: *ло́пов* – *архило́пов* (´ 1"2 – ´ 3"4).
 М: *ло́пов, лóпова* – *архило́пов, архило́пова* (´ 1"2, ´ 1 – ´ 3"4, ´ 3);
 Л: *креше́ндо* – *декреше́ндо* (´ 2 – ´ 3).
 М: *креше́ндо*, ген. мн. *креше́ндā* – *декреше́ндо*, ген. мн. *декреше́ндā* (´ 2, ´ 2"3 – ´ 3, ´ 3"4);
 Л: *милио́нѐр* – *мултимилио́нѐр* (´ 3"4 – ´ 5"6).
 М: *милио́нѐр, милио́не́ра, вок. мѣлионѐру* – *мултимилио́нѐр, мултимилио́не́ра, вок. мултимѣлионѐру* (´ 3"4, ´ 4, "1"4 – ´ 5"6, ´ 6, "3"6);
 Л: *др́жава* – *супердр́жава* (´ 1 – ´ 3).
 М: *др́жава*, ген. мн. *др́жāвā* – *супердр́жава*, ген. мн. *супердр́жāвā* (´ 1, "1"2"3 – ´ 3, "3"4"5);
 Л: *де́сница* – *ултраде́сница* (´ 1 – ´ 3).
 М: *де́сница*, ген. мн. *де́сницā* – *ултраде́сница*, ген. мн. *ултраде́сницā* (´ 1, "1"2"3 – ´ 3, "3"4"5). Овај пар је једнак пару *др́жава* – *супердр́жава*.

Има потврда и за дублете у П. Један акценатски пар овако ћемо представити:

Л: *си́ла* – *суперси́ла/суперси́ла* ("1 – "3/ ^1).
 М: *си́ла*, ген. мн. *си́лā* – *суперси́ла*, ген. мн. *суперси́лā/ суперси́ла* ("1, ^1"2 – "3, ^3"4/ ^1).

Овом пару припада само први члан дублета (*суперси́ла*). Силазни акценти се налазе у О и у П (у П на унутрашњим слоговима ријечи у Л и у М), у ствари они из О сачувани су у основи П.

У неким дублетима у П, акценту основе једног члана додаје се акценат на префиксу. И овдје се јавља, у оба члана дублета, силазни акценат у унутрашњости одређеног облика:

Л: *адми́рāl* – *ви́цеадми́рāl/ви́цеадми́рāl* (´ 2"3 – ´ 4"5/"1"4"5).
 М: *адми́рāl, адми́рāла, вок. адми́рāле* – *ви́цеадми́рāl, ви́цеадми́рāла, вок. ви́цеадми́рāле/ ви́цеадми́рāl, ви́цеадми́рāла, вок. ви́цеадми́рāле* (´ 2"3, ´ 3, "1"3 – ´ 4"5, ´ 5, "3"5/"1"4"5, "1"´ 5, "1"3"5).

Исти акценат има и пар *адмирāl* – **контра**адмирāl/**кднтра**адмирāl. Такође, једнаки су акценти у паровима *етилēн* – **поли**етилēн и *адмирāl* – **вице**адмирāl.

Ријетко се дешава да према дублету у О стоје два дублета у П. У једном дублету П налази се силазни акценат у унутрашњости одређеног облика, а акценту основе једног члана дублета додаје се акценат на префиксу (у функцији истицања):

Л: *наука/наука* – **псеудон**аука/**псѣудон**аука и **псеудон**аука/**псѣудон**аука (‘1/’1–4/’1’4 и ‘4/’1’4).

М: *наука*, ген. мн. *наўка̄*/ *наука* – **псеудон**аука, ген. мн. **псеудон**аўка̄/**псѣудон**аука, ген. мн. **псѣудон**аўка̄ и **псеудон**аука/**псѣудон**аука (‘1,’1’2’3/’1–4,’4’5’6/’1’4,’1’4’5’6 и ‘4/’1’4). Пар *наука* – **псеудон**аука/**псѣудон**аука не спада у ову акценатску групу.

У П слједећег пара такође стоји силазни акценат у средини једног облика, а акценту основе додат је акценат на префиксу:

Л: *шампион* – **ѣксшампион** (’2’3–’1’3’4).

М: *шампион*, *шампиона*, вок. *шѣмпионе* – **ѣксшампион**, **ѣксшампиона**, вок. **ѣксиѣмпионе** (’2’3,’3,’1’3–’1’3’4,’1’4,’1’2’4).

3.2. Акценат прелази на префикс

У анализираној грађи јављају се именице са једносложним (чешће) и двосложним префиксима, који су домаћег (чешће) и страног поријекла.

У једном облику П имамо проклитички однос према О, тј. проклитичко преношење акцената са основе силазне интонације:

Л: *пушиач* – **непушиач** (’1’2–’2’3).

М: *пушиач*, *пушѣча*, вок. *пѣшиачу* – **непушиач**, **непушѣча**, вок. **непушиачу** (’1’2,’2,’1’2–’2’3,’3,’1’3) (као непрефиксални пар *вијнак* – *капѣтѣн*).

Вокативни пар: *пушиачу* – **непушиачу**.

Слично се акценатски понашају и неки парови у којима је лексички акценат у П дублетни:

Л: *играч* – **саиграч**/**сѣиграч** (’1’2–’2’3/’1’3).

М: *играч*, *играча*, вок. *играчу* – **саиграч**, **саиграча**, вок. **сѣиграчу**/**сѣиграч** (’1’2,’2,’1’2–’2’3,’3,’1’3/’1’3).

Вокативни пар: *играчу* – **сѣиграчу**. Овдје не припада пар *играч* – **саиграч**.

Акценат пара *пилот* – **копилот**/ **кдтилот** једнак је акценту пара *играч* – **саиграч**/**сѣиграч**.

И морфолошки акценат може у П бити дублетни:

Л: *време* (ек.) – **међувреме** (’1–’3).

М: *време*, *времена*, мн. *времена*, ген. *временѣ* – **међувреме**, **међувремена**/ **међувремена**, мн. **међувремена**, ген. **међувременѣ** (’1,’1,’2,’2’3–’3,’2/’3,’4,’4’5).

Проклитичко преношење акцената на други слог префикса овдје захвата јединске облике: *врѣмена* – *међуврѣмена*, *врѣмену* – *међуврѣмену*, *врѣменом* – *међуврѣменом*. Облици са силазним акцентом у средини (*међуврѣмена* и др.) не припадају овој групи.

Ијекавски лик има акценат као у екавском – разлика је само у основном, лексичком облику: *врѣме*: *вријеме* (´1 :´2) – *међуврѣме* : *међувријеме* (´3 :´4).

II. ЛЕКСИЧКИ АКЦЕНАТ НА ПРЕФИКСУ

И у овој групи постоје три подгрупе.

4. Нема промјене акцената ни у основној лексеми ни у префиксалу

Забилежили смо једносложне и двосложне префиксе, домаће и стране. Преношење акцената на префикс је проклитичко или преклитичко (преношење са основе узлазне интонације – префиксално у ужем значењу ријечи).

4.1. Проклитичко преношење

Најприје неколико једноставнијих примјера:

Л: *фѣлм* – *мѣкрофѣлм* (´1 –´1);
 Л: *рѣктор* – *прѣректор* (´1 –´1) (код Даничића *брѣтић* – *учѣтељ*);
 Л: *пѣтнѣк* – *сѣпутнѣк* (´1´2 – ´1´3) (без дужине непосредно иза акцената).

У једном пару лексички акценти се налазе у проклитичком односу, али морфолошки акценти (у множинским облицима О и П) појављују се у дублетима чији само први члан припада овој групи:

Л: *стѣв* – *прѣтивстѣв* (´1 –´1).
 М: *стѣв*, мн. *стѣвови*/ *стѣвови* – *прѣтивстѣв*, мн. *прѣтивставови*/ *протѣвстѣвови* (´1, ´1/´1 – ´1, ´1/´3) (ван ове групе су чланови дублета: *стѣвови* и *протѣвстѣвови*).

Лексички дублети могу да се јаве у П или у О и у П:

Л: *бѣс* – *кѣнтрабѣс*/ *кѣнтрабѣс* (´1 – ´1/´1) (у другом члану дублета узлазни акценат на првом слогу двосложног префикса; код Даничића *цѣр* – *прѣунук*/ *учѣтељ*);
 Л: *кѣнзул*/ *кѣнзул* – *вѣцекѣнзул*/ *вѣцеконзул* (´1/´1 – ´1´3/´1) (код Даничића *ѣбош*/ *брѣтић* – *Дѣгобрѣтић*/ *Вѣсојевић*).

Уочен је и примјер у којем се поред лексичког дублета у П налази и дублет једног облика О:

Л: *тѣло* (ек.) – *ѣнтѣтѣло*/ *ѣнтѣтѣло* (´1 – ´1´3/´1´3).
 М: *тѣло*, лок. *тѣлу*/ *тѣлу* – *ѣнтѣтѣло*/ *ѣнтѣтѣло* (´1, ´1/ ´1 – ´1´3/ ´1´3) (облику *тѣлу* нема овдје мјеста; у другом члану лексичког дублета узлазни акценат на првом слогу двосложног префикса).

Ијекавски лик акценатски се понаша слично екавском, са класичним замјенама гласа јата, нпр.:

Л: *тијело* (ијек.) – *аититијело*/ *антитијело* ("1 – "1^1) (ван групе локативно *тијѐлу*).

4.2. Преклитичко преношење

Акценат на префиксу може бити силазни, али и узлазни:

Л: *гòвкрнѝк* – *сàговкрнѝк* (^1^2^3 – "1^3^4);

Л: *сѝнус* – *кòсинус* (^1 – "1) (код Даничића *нàрод* – *учѝтељ*).

Риједак је примјер са дублетом у О и са два дублета у П, од којих је само први у овој групи (са силазним акцентом на префиксу):

Л: *прѐдс(ј)еднѝк* / *прѐдс(ј)еднѝк* – *пòтпрѐдс(ј)еднѝк* / *пòтпрѐдс(ј)еднѝк* и *пòтпрѐдс(ј)еднѝк* / *пòтпрѐдс(ј)еднѝк* (^1^3/^1^3 – "1^2^4/"1^4 и ^2^4/^2^4).

5. Промјена акцента само у основној лексеми

Појављују се именице са једносложним (већином) и двосложним префиксима, домаћим и страним. Преношење акцента на префикс је проклитичко и преклитичко.

5.1. Проклитичко преношење

Најједноставнији примјери били би:

Л: *крáљ* – *ѝкскрáљ* (^1 – "1^2).

М: *крáљ*, *крáља* – *ѝкскрáљ* (^1, ^1 – "1^2) (код Даничића *крáљ* – *ѝјáк*);

Л: *крáљ* – *вѝцекрáљ* (^1 – "1^3).

М: *крáљ*, *крáља* – *вѝцекрáљ* (^1, ^1 – "1^3) (код Даничића *крáљ* – *вѝренѝк*);

Л: *рѐд* – *нѝрѐд* (^1 – "1^2).

М: *рѐд*, лок. *рѐду*, мн. *рѐдови* – *нѝрѐд* (^1, ^1, "1 – "1^2);

Л: *Хрѝст* – *а̀нтихрист* (безбожник) ("1 – ^1).

М: *Хрѝст*, *Хрѝста* – *а̀нтихрист* ("1, ^1 – ^1) (узлазни акценат на 1. слогу двосложног префикса).

У неким паровима налазе се дублети и триплети у множинским облицима:

Л: *звѝк* – *прѝзвѝк* (^1 – "1^2).

М: *звѝк*, лок. *звѝку*, мн. *звѝци/звѝкови*, ген. *звѝкòвā/звѝкòвā*, дат. *звѝцима/звѝковима/звѝковима* – *прѝзвѝк* (^1, ^1, ^1/"1, "1^2^3/ ^2^3, ^1/"1^2 – "1^2);

Л: *звѝк* – *ѝлтразвѝк* (^1 – "1^3).

М: *звѝк*, лок. *звѝку*, мн. *звѝци/звѝкови*, ген. *звѝкòвā/звѝкòвā*, дат. *звѝцима/звѝковима/звѝковима* – *ѝлтразвѝк* (^1, ^1, ^1/"1, "1^2^3/ ^2^3, ^1/"1^2 – "1^3).

Понекад се јави лексички дублет у П, са силазним или узлазним акцентом на префиксу:

Л: *смѣсао* – *бѣсмѣсао/бѣсмѣсао* (‘1 – ‘1² – ‘1²).

М: *смѣсао*, лок. *смѣслу*, мн. *смѣслови* – *бѣсмѣсао/бѣсмѣсао* (‘1, ‘1, ‘1 – ‘1² – ‘1²).

5.2. Проклитичко преношење

Најчешћи примјери у грађи су они у којима се краткоузлазни акценат налази на првом слогу О, а краткосилазни на једносложном префиксу. Тако имамо:

Л: *ста̋на̋р* – *п̋до̋ста̋на̋р* (‘1² – ‘1³).

М: *ста̋на̋р*, *ста̋на̋ра*, вок. *ста̋на̋ру* – *п̋до̋ста̋на̋р* (‘1², ‘2, ‘1² – ‘1³).

Исти акценатски односи су и у паровима *де̋ка̋н* – *пр̋де̋ка̋н* и *ра̋ч̋ун* – *пр̋е̋дра̋ч̋ун* (неуобичајен вокатив у О).

Слично је и у примјеру:

Л: *ӳнук* – *пр̋а̋ӳнук* (‘1 – ‘1).

М: *ӳнук*, ген. мн. *ӳнѣ̋* – *пр̋а̋ӳнук* (‘1, ‘1² – ‘1).

Среће се и понеки примјер са краткоузлазним акцентом на непочетном слогу О:

Л: *офи̋ци̋р* – *п̋до̋офи̋ци̋р* (‘2³ – ‘1⁴).

М: *офи̋ци̋р*, *офи̋ци̋ра*, вок. *офи̋ци̋ру* – *п̋до̋офи̋ци̋р* (‘2³, ‘3, ‘1³ – ‘1⁴).

6. Промјена акцента и у основној лексеми и у префиксалу

Ова промјена акцента, према грађи, односи се на именице са домаћим префиксима, једносложним и ријетко двосложним. Лексички акценти обично се налазе у проклитичком односу, а морфолошки акценти много чешће стоје на префиксу него на основи П.

6.1. Морфолошки акценти на префиксу

Једнакост у акценту може да постоји између парова са различитим префиксима. Поћи ћемо од аљедећег пара:

Л: *сре̋ћа* – *не̋сре̋ћа* (‘1 – ‘1).

М: *сре̋ћа*, ген. мн. *сре̋ћа̋* – *не̋сре̋ћа*, ген. мн. *не̋сре̋ћа̋* (‘1, ‘1² – ‘1, ‘1² – ‘3) (акценат као код непрефиксалних именица *књ̋ига* – *ба̋тина*).

Овом акценатском типу припада и пар *гр̋упа* – *п̋до̋гр̋упа*.

У исти тип дјелимично су укључени и парови са лексичким дублетним акцентима П: *сло̋га* – *не̋сло̋га/не̋сло̋га* и *ба̋ба* – *пр̋а̋баба/пр̋а̋баба*. Наиме, са паром *сре̋ћа* – *не̋сре̋ћа* слажу се комбинације са првим чланом дублета: *сло̋га*

– *нѣслога* и *баба* – *прабаба*. Довољан доказ је промјена акцента у првом пару:

Л: *слога* – *нѣслога/нѣслога* ("1 – "1/"1).

М: *слога*, ген. мн. *слога* – *нѣслога*, ген. мн. *нѣслога/нѣслога* ("1,"1"2 – "1,"1"2"3/"1).

Навешћемо и неколико других акценатских типова:

Л: *моћ* – *прѣмоћ* ("1 – "1"2).

М: *моћ*, *моћи*, лок. *моћи*, ген. мн. *моћи* – *прѣмоћ*, *прѣмоћи* ("1,"1,"1"2 – "1"2,"1);

Л: *гдѣвр* – *прѣдговѣр* ("1"2 – "1"3).

М: *гдѣвр*, *гдѣвора*, лок. *гдѣвору/говѣру* – *прѣдговѣр*, *прѣдговѣра* ("1"2,"1,"1"2 – "1"3,"1);

Л: *грађанин* – *сѣграђанин* ("1 – "1).

М: *грађанин*, мн. *грађани* – *сѣграђанин*, мн. *сѣграђани* ("1,"1"2 – "1,"1"3).

Риједак је примјер са двоструким префиксом и двоструким акцентом, силазним на првом и узлазним на другом слогу:

Л: *баба* – *прапрабаба* ("1 – "1"2).

М: *баба*, ген. мн. *баба* – *прапрабаба*, ген. мн. *прапрабаба* ("1,"1"2 – "1"2,"1"2"3"4)
(силазни акценат у средини ријечи).

6.2. Морфолошки акценти на основи префиксала

Забилежен је један пар, и то са морфолошким дублетним акцентима у О и у П:

Л: *спра̑т* – *међуспра̑т* ("1 – "1).

М: *спра̑т*, *спра̑та/спра̑та* – *међуспра̑т*, *међуспра̑та/међуспра̑та* ("1,"1/"1 – "1,"3/"1);
основном пару припада комбинација *спра̑та* – *међуспра̑та*.

6.3. Посебан случај представљају два пара у којима морфолошки акценти префиксала у јединским облицима стоје на префиксу, а у множинским на основи:

Л: *ча̑с* – *пре̑тчас* ("1 – "1).

М: *ча̑с*, *ча̑са*, мн. *ча̑сови* – *пре̑тчас*, мн. *пре̑тча̑сови* ("1,"1 – "1,"2);

Л: *вре̑ме* (ек.) – *нѣвре̑ме* ("1 – "1,"2).

М: *вре̑ме*, *вре̑мена*, мн. *вре̑мена*, ген. *вре̑мена* – *нѣвре̑ме*, *нѣвре̑мена*, мн. *нѣвре̑мена*, ген. *нѣвре̑мена* ("1,"1,"2,"3 – "1"2,"1,"3,"3"4) (једини примјер у којем се лексички акценти налазе у преклитичком односу).

У ијекавском лику акценат је као у екавском – разлика је само у основном, лексичком облику:

вре̑ме : *ври̑јеме* ("1:"2) – *нѣвре̑ме* : *нѣври̑јеме* ("1"2:"1).

7. Закључујући излагање, истаћи ћемо неколико најважнијих чињеница. Прије свега, у анализираној грађи налазе се именице обично са једносложним и двосложним префиксима, ријетко тросложним. Они су домаћи или су страног поријекла.

Ради лакше анализе, акценти су подијељени у двије групе: лексички (обухватају двије лексеме: основну ријеч и префиксал, састављен од префикса и основе префиксала) и морфолошки (акценти облика основне ријечи и префиксала). Односи између акцената основне ријечи и префиксала, као и акцентски односи у границама ових двију лексема, исказују се акцентограмима, тј. групама акценатских знакова уз које иду бројеви слогова на којима се налазе акценти и неакцентоване дужине. Поред тога, полазећи од лексичког акцента, примјери су разврстани у двије велике групе: у првој је лексички акценат на основи префиксала, а у другој је тај акценат на префиксу. Обје групе дијеле се даље на три подгрупе: у једној нема промјене акцента ни у основној лексеми ни у префиксалу, у другој је промјена акцента само у основној лексеми, а у трећој долази до промјене акцента и у основној лексеми и у префиксалу.

Што се тиче односа између лексичких и морфолошких акцената у префиксалу, може се рећи да се они поклапају кад се акценат не мијења у парадигми. Међутим, кад се акценат мијења, може да дође до одређених разлика у неким облицима или чак у цијелој парадигми. Тако се у групи гдје је лексички акценат на основи префиксала неки пут појави морфолошки акценат на префиксу, а у групи у којој је лексички акценат на префиксу нађе се понекад морфолошки акценат на основи префиксала. А кад је ријеч о преношењу акцената на префикс, рећи ћемо да је оно двојако: проклитичко (са основе силазне интонације) и преклитичко (са основе узлазне интонације – префиксално у ужем смислу ријечи).

За акценат префиксала карактеристично је и следеће: неки префиксали су двоакценатски (један акценат на основи, други на префиксу), а неки се појављују у облику акценатских дублета, чак и триплета. Осим тога, у неким лексемама и у неким облицима префиксала налазимо силазне акценте ван почетног слога, које треба прихватити као стандардне.

Најзад, треба поменути још двије чињенице: прво, у истом акценатском типу могу се наћи именице са различитим префиксима; друго, префиксалне именице често имају исти акценат на истоме мјесту као и непрефиксалне.

ЛИТЕРАТУРА

- Даничић 1925:** Ђуро Даничић, *Српски акценти*, Београд – Земун: Српска краљевска академија.
- Дешић 1992:** Милорад Дешић, *Српски акценат с лакоћом*, Београд: Завод за уџбенике и наставна средства.

Клајн 2002: Иван Клајн, *Творба речи у савременом српском језику I*, Београд: Завод за уџбенике и наставна средства: Институт за српски језик САНУ; Нови Сад: Матица српска.

Николић ред. 2007: *Речник српскога језика*, редактор и уредник Мирослав Николић, Нови Сад: Матица српска.

Стевановић 1964: М. Стевановић, *Савремени српскохрватски језик I*, Београд: Научно дело.

STANDARD SERBIAN STRESS AND PREFIXATION OF NOUNS

Summary

There has not been much writing on the stress in prefixed words, and even when writing on the subject, only the stress of the prefixed lexeme in nominative case was discussed, not the stress of lexemes in other cases. In this paper, stress in nouns is divided into two groups: lexical (comprising the two lexemes: the base word and prefixed one) and morphological (stress in other cases). Starting with lexical stress, examples are classified into two large groups: the first group includes examples of lexical stress on the stem of the prefixed word, while the second one includes lexical stress on the prefix. Depending on the type of changes in stress, both groups are further divided into three subgroups: the first subgroup includes examples where no changes in stress occur in either base or prefixed lexeme, the second includes the ones where change in stress occurs only in the base word, whereas the third subgroup comprises examples where changes in stress occur in both base and prefixed lexeme. The author analyzes the correlation between lexical and morphological stress in a prefixed word, pointing out that the movement of stress to the prefix is two-way: proclitic (moving from stem with falling stress) and prefixal in narrower sense (moving from stem with rising stress).

Key words: stress, prefixation, lexical, morphological, prefixed word, lexeme, change in stress, proclitic, prefixal movement.

Milorad P. Dešić